

Michael Tåhlin

Bengt Furåker:

Sociological Perspectives on Labor Markets

**Hampshire, England och New York:
Palgrave Macmillan, 2005**

1981 publicerades en amerikansk bok med titeln *Sociological Perspectives on Labor Markets* med den norskättade sociologen Ivar Berg som redaktör. I antologin, som kom att få stort inflytande på 1980-talets s.k nystrukturalistiska sociologiska forskning om stratifiering i arbetslivet, medverkade en rad framträdande sociologer verksamma i USA. Bland författarna märktes två andra sociologer med skandinavisk anknytning: Arne Kalleberg och Aage Sørensen. Bergs volym utkom vid en tid då den sociologiska arbetsmarknadsforskningen var ett hett område, med en påtaglig optimism angående möjligheterna till kommande landvinningar. Den gemensamma nämnaren bland antologins bidrag var perspektivet att arbetsmarknaden har en strukturell dimension vid sidan av de aktörer som traditionellt spelar huvudrollerna inom t ex neoklassisk ekonomisk teori. Boken fokuserade arbetsmarknadens efterfrågesida, för att komplettera den utbudsorienterade forskningen om humankapital och statusförvärv med Blau och Duncans *The American Occupational Structure* (1967) och Jencks m fl *Who gets ahead?* (1979) som framträdande sociologiska exempel.

Dessvärre infriades förhoppningarna knappast. Under loppet av 1980-talet kom i stället den sociologiska analysen av ojämlikhet i arbetslivet att försvas som forskningsområde. En viktig orsak till detta var att sociologerna misslyckades med att formulera bärkraftiga teoretiska alternativ till de dominerande ekonomiska modellerna inom fältet. Faktorer anknutna till klass, interna arbetsmarknader och ekonomisk segmentering utgjorde ingredienser till sociologiska (eller mer allmänt institutionella) förklaringar till ojämlikhet där tonvikten läggs vid strukturer snarare än individer. Men dessa ansatser utvecklades inte på det sätt som många hade hoppats. De verksamma mekanismerna specificerades inte

Michael Tåhlin, Institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet
Michael.Tahlin@sofi.su.se

tillräckligt tydligt. Till stor del som en följd av vag teori etablerades heller aldrig en solid empirisk grund att bygga vidare på.

Den sociologiska svagheten på området har framhållits och beklagats av flera kommentatorer. Bristerna har blivit särskilt tydliga under senare års utveckling av samhällets sociala skiktning. Det påtagliga skiftet i ojämlikhetens förändring, där långsiktig ekonomisk utjämning under decennierna efter andra världskriget vändes till ökade inkomstskillnader i många länder från 1980-talet och framåt, har gett upphov till en mycket omfattande ekonomisk litteratur. Men sociologer har haft påfallande lite att säga om denna utveckling trots att den är så central för disciplinens traditionella intressen. Lyckligtvis har dock åtminstone den makroinriktade forskningen om ojämlikhet, som bygger på internationella jämförelser av aggregerade data, fått ett visst uppsving bland sociologer och statsvetare. Fortfarande är det emellertid ont om mikrobaserade sociologiska analyser.

Mot denna bakgrund är det med stort intresse jag slår upp Bengt Furåkers (BF) bok med samma titel som den amerikanska föregångaren. 25 år har förflutit mellan de båda volymerna och jag undrar hur BF skall bedöma den sociologiska forskningens utveckling sedan Bergs antologi kom ut. Men Furåker refererar bara i förbigående till några av bidragen i den äldre volymen, och visar därutöver inget intresse för den. I stället tar han avstamp i en något tidigare och besläktad utveckling av forskningen om arbetslivet, nämligen övergången från en traditionellt funktionalistisk till en marxistiskt dominerad sociologi under sent 1960-tal och tidigt 1970-tal. Han konstaterar – i likhet med vad jag nyss framhöll – att det teoretiska skiftet från en traditionell till en mer ”radikal” inriktning (från konsensus till konflikt som det länge hette) inte infriade de högt ställda förväntningarna. Splittring eller villrådighet har så småningom ersatt den beslutsamma marsch som visade sig leda in i en återvändsgränd.

BFs förslag till lösning på detta är att välja ut de beståndsdelar från olika ansatser – inklusive den så förtalade funktionalismen i dess amerikanska (från Parsons) tappning – som tycks särskilt fruktbara, och kombinera dessa i ett mer allmänt sociologiskt perspektiv. Denna utpräglad eklektiska strategi utgår från klassikerna – Marx, Durkheim, Weber – och går hela vägen fram till sentida analyser av informationssamhälle, nätverk och globalisering, med bl a Beck och Castells som kända namn. Kriterierna för urvalet av goda beståndsdelar från denna breda samling av texter anges inte explicit. BF tycks vägledas av två huvudsakliga preferenser. För det första vill han undvika deterministiska perspektiv. Detta gör t ex att han tenderar att föredra Webers idéer framför Marx eller (andra) funktionalisters, oftast med just denna motivering. För det andra förespråkar han måttfullhet och kritisk distans: han vill undvika drastiska teser och spektakulära prognoser. Den kanske viktigaste slutsatsen av hans diskussioner i boken är just att förändringar på arbetsmarknaden (liksom i samhället i stort) med få undantag sker långsamt, utan

dramatiska skiften. Därför avvisar han många populära perspektiv som ser det för tillfället rådande sociala tillståndet som något radikalt nytt eller som slutpunkten på en epok vi är på väg att lägga bakom oss. Båda dessa ståndpunkter hos BF finner jag kloka och väl övervägda. Ingen av dem är heller trivial i meningen okontroversiell. Dessvärre består ju inte bara journalistiken inom området utan även stora delar av den akademiska verksamheten av lösa och ytliga spekulationer förklädda till sanningar eller djupsinnigheter.

Det problematiska med boken är inte främst diskussionen av de perspektiv och analyser som BF tar upp utan att han på ofta oklara grunder intresserar sig för vissa perspektiv men inte andra. Anmärkningsvärt nog har han lyckats skriva en hel bok om den moderna arbetsmarknaden utan att diskutera ekonomisk forskning inom området och utan att systematiskt relatera sina resonemang till empiriska undersökningar. Dessutom förbigår han nästan helt en av de mest centrala aspekterna av arbetsmarknaden, nämligen lönebildning. Dessa avgränsningar motiveras inte i boken; i stället får läsaren försöka gissa vilka överväganden som ligger bakom.

Resultatet blir dessvärre att sociologin tenderar att tränga ut arbetsmarknaden i BFs diskussion. Sociologiska perspektiv har ju inget egenvärde; den viktiga frågan är vad sociologiska perspektiv på arbetsmarknaden tillför jämfört med vad vi kan lära oss med hjälp av andra ansatser. Inom arbetsmarknadens område är det uppenbart att det är ekonomiska perspektiv som utgör den huvudsakliga referenspunkten; den ekonomiska forskningen om arbetsmarknaden är mycket mer omfattande, och har nått en betydligt högre analytisk nivå, än den sociologiska. Att ignorera ekonomiska modeller vid vetenskapliga diskussioner av arbetsmarknaden är lite som att diskutera antikens filosofi med Aristoteles förvisad till en fotnot eller att analysera svensk arbetarrörelse utan att fästa avseende vid socialdemokratien. BF kanske tycker att nationalekonomins dominans inom arbetsmarknadsfältet är så stor att det inte behövs ytterligare en bok som behandlar ekonomiska perspektiv. Men boken förlorar i tydlighet på denna avgränsning: läsaren får aldrig klart för sig varför just de perspektiv som BF diskuterar är värda att ta upp.

Furåkerns andra avgränsning är att i stort sett undvika hänvisningar till empirisk forskning. Till skillnad från ointresset för ekonomiska ansatser är BF explicit på denna punkt: "Denna bok handlar inte om empiriska undersökningar utan är ett försök att utveckla teoretiska begrepp och perspektiv ..." (sid 3). Jag förmodar att motivet till avgränsningen är praktiskt – att sidutrymmet är begränsat – snarare än principiellt. Men frågan är hur meningsfullt det är att diskutera teorier och begrepp i ett empiriskt vakuum. Vad har vi teorier till? Enligt BF är deras syfte att hjälpa oss förstå och förklara empiriska fenomen. Jag instämmer. Men denna instrumentella inställning får inget genomslag i boken: BF diskuterar teorier och begrepp utan att relatera dem till den empiriska arbetsmarknadsforskningen och gör sig där-

med av med ytterligare en referenspunkt med vars hjälp han kunnat orientera sig (och läsaren) bland de sociologiska perspektiv han behandlar.

Furåker diskuterar många centrala aspekter på arbetslivet, t ex rörlighet, arbetslöshet, kollektiv handling och flexibilisering. Han går grundligt tillväga och börjar med att definiera ett antal nyckelbegrepp, t ex arbetsmarknad och anställningskontrakt. Dessa begrepp är naturligtvis centrala men samtidigt elementära och det är oklart vad BFs diskussion av dem bidrar med. Större möda ägnar han åt mer kontroversiella begrepp – exempelvis produktionssätt och dekommodifiering – vars relevans för dagens arbetsmarknad tycks mig rätt begränsad. BF vidhåller t ex sin gamla ståndpunkt att den offentliga sektorn omfattar ett annat produktionssätt än det kapitalistiska, bl a därför att verksamheten där inte drivs i vinstsyfte. Senare års utveckling, t ex i Sverige – med en klar distinktion mellan (offentlig) kontroll och (privat eller offentligt) utförande av välfärdstjänster, där utförandet mycket väl kan vara vinstorienterat – visar dock det problematiska i att se offentlig verksamhet som väsensskild från privat företagande, åtminstone inom ramen för ett och samma kapitalistiska system. BF citerar med gillande Fred Blocks tanke (i sin tur lånad från andra) om en kontinuerlig dimension av marknadslikhet ('marketness'), men gör inte så mycket av den. Det hade legat närmare till hands att ta upp den mer grundläggande åtskillnaden mellan öppna och stängda positioner. Denna weberska distinktion har senare utvecklats av bl a Aage Sørensen just för att tydliggöra ett sociologiskt alternativ till traditionell ekonomisk marknadsanalys. Även John Goldthorpe bygger på en distinktion av detta slag i sin klassanalys. Kopplingarna hade varit givande att göra i BFs i diskussion – t ex finns här spännande beröringspunkter mellan Marx och Coase – men han förbigår dem.

Än mer tveksamt är vad begreppet dekommodifiering kan bidra med. Detta otympliga ord har en viss positiv klang genom sin association till frigörelse. Men utifrån BFs analys blir jag inte övertygad om begreppets värde. BF menar t ex att ålderspensionering kan ses som ett uttryck för fullkomlig dekommodifiering därför att försörjningsansvaret permanent överförs från individen till staten. Men hur skall man se på tidig pensionering i den masskala som blivit aktuell i den sentida välfärdsstaten? Det kan knappast generellt ses som positivt för individen att fråntas (eller "befrias ifrån") det egna försörjningsansvaret. Denna insikt har funnits länge, t ex i den feministiska kritiken av begreppets användning inom den socialpolitiska forskningen vilket BF också nämner. "Kommodifiering" av gifta kvinnors arbete innebär oftast ökad snarare än minskad individuell frihet (åtminstone för kvinnorna). Det är med andra ord inte så givet att familjen (eller staten för den delen) är att föredra framför det privata företaget som försörjningskälla. Eller med Joan Robinsons tillspetsade formulering: "The only thing worse than being exploited by a capitalist is not being exploited by a capitalist."

Det mesta av vad BF har att säga i boken består faktiskt av diskussioner av

begrepp och distinktioner av ovannämnda slag samt bedömningar av ett antal sociologiska texter med anknytning till arbetsmarknaden. Textanalysen är ofta klok och förnuftig, så gott det nu går utan märkbart empiriskt understöd. En påtaglig begränsning är dock att texturvalet nästan enbart består av böcker, medan tidskriftsartiklar i stort sett lyser med sin frånvaro. Detta är ett problem, eftersom rapporter från forskningsfronten oftast publiceras i artikelform. Vidare kretsar många av BFs resonemang, trots att bärande delar av marxismen avvisas, kring de grova kategorier som präglar Marx analyser: arbete och kapital, staten, arbetskraftens varukaraktär. Men som ofta framhållits har arbetsmarknadens utveckling under det gångna seklet inneburit att huvuddelen av all ojämlikhet förskjutits till en differentiering inom gruppen anställda. Enligt min mening är det analyser av denna interna skiktning – t ex med hjälp av sociologiska teorier om klass, genus och etnicitet i kombination med modeller av institutionella skillnader mellan länder – som är mest relevanta när det gäller dagens arbetsliv. De nyare texter som fångar BFs intresse, t ex av Beck eller Castells, är i stället analyser av grovhuggna eller abstrakta kategorier utan teoretiskt och empiriskt fruktbar differentiering inom gruppen anställda. BF framstår ibland som utopist med sin dragning till drastiska samtidsteckningar och djärva profetior som skeptikern i honom ändå avvisar efter en stunds reflektion. Jag instämmer i hans negativa slutsatser men hade hellre sett en diskussion av mer fruktbara perspektiv.

Den stora utmaningen för en sociologisk analys av arbetsmarknaden består i att förklara viktiga empiriska fenomen som andra ansatser, i synnerhet ekonomiska, inte kan göra reda för. Varför har t ex löneskillnaderna efter utbildning blivit betydligt större under senare år i flera länder (t ex Sverige) trots att utbudet av utbildade personer har ökat snabbare än arbetsmarknadens efterfrågan på dem? Varför är jobb med negativa egenskaper oftast sämre betalda än andra, trots att de borde betalas bättre pga svårigheter att rekrytera arbetskraft till dem? Bidragen i Bergs antologi från 1981 avsåg att inleda formuleringen av stringenta sociologiska alternativ till enkla marknadsanalyser. Utmaningen kvarstår. För att möta den krävs enligt min mening en annan typ av insatser och ansatser än Furåkers bok, men han förtjänar uppskattning för sin bitvis läsvärda översikt av några delar av fältet. Fler bidrag kommer förhoppningsvis, från många håll. Området behöver utan tvivel förstärkning.